

Kur’ân’ı Mûcize Kılan İ’câz Yönü: Fesâhat ve Tenâsüp (Fahredden er-Râzî’ye Göre)

İbrahim Halil Erdoğan¹

Öz

Kur’ân’ın mûcize yönlerini ifade eden i’câzu’l-Kur’ân meselesi, geçmişten günümüze tazeliğini koruyarak araştırmalara konu olmaya devam etmiştir. Çağımızda birçok İslam âlimi, konu ile ilgili eserler telif etmiş ve daha önceki i’câz vecihlerinden farklı birtakım meseleleri gündeme getirmişlerdir.

Kur’ân’ın i’câzı konusunda Abdulkâhir Cürçânî’nin (ö. 471/1078) eserlerini tetkik eden Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Abdulkâhir’in konu ile ilgili üç eserini özetlemiş ve “Nihâyetü’l-Îcâz fî Dirâyeti’l-Îcâz” ismiyle ayrı bir eser telif etmiştir. Kelâmî konularda yazdığı eserlerin neredeyse tümünde i’câz konusunu detaylı bir şekilde ele almış, Kur’ân’ın mûcize oluşunu üstün fesâhatinde ve tenâsübünde olduğunu tespit etmiştir. Ancak Râzî’nin fesâhat anlayışı daha önce Câhîz’in (ö.255/865) ifade ettiği fesâhat anlayışından farklıdır. Câhîz, sadece lafızcı bir yaklaşımla fesâhatı tarif ederken, Cürçânî ve Râzî, lafız-mâna birlikteliğini sağlayan bir fesâhat anlayışına sahiptir. Döneminde yazılan birçok eseri incelemesi ve i’câz meselesini geniş bir yelpazede ele almasının yanı sıra daha önce hiçbir âlimin bahsetmediği Kur’ân âyetleri arasındaki tenâsübün bir i’câz veçhi olduğunu ortaya koyması açısından önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Râzî’nin fesâhat anlayışı ve daha önce kimsenin üzerinde durmadığından yakındığı “tenâsüp” meselesi incelenecektir.

Not: Bu makale 24/03/2017 tarihinde tamamladığım “Nübüvvetin İspatı Bağlamında Fahreddin er-Râzî’nin İcâzu’l-Kur’ân Görüşü” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Nübüvvet, Fahreddin er-Râzî, Mûcize, Tehaddî, İ’câz.

ICAZA OF THE QUR’AN MAKES MIRACLE: ELOQUENCE AND HARMONY (ACCORDING TO FAHRADDIN AL-RAZI)

Abstract

The issue of i’câzu’l-Qur’ân, which expresses the militaristic aspects of the Qur’ân, has continued to be a subject of research by protecting its daily glory from the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm Ana Bilim Dalı, Antalya, Türkiye
ihalilerdogan@akdeniz.edu.tr
orcid.org/0000-0002-8081-1895

past. Many Islamic scholars in our age have copyrighted works related to the subject and brought up a number of different issues from previous ones.

Fahreddin al-Razi (d. 606/1210), who examined the works of Abdulkahir Jurjani (d. 471/1078) on the subject of the Qur'an, summarized Abdulkahir's three works on the subject and summarized "Nihayetu'l- İcâz fi Dirayeti'l-İ'caz" he has written a separate work under the name. Almost all of the writings he wrote in the theological writings have dealt with the subject of i'jaz in detail and have found that the Qur'an is in the superior favors and tenacity of the formation of the spirit. However, the understanding of Razi's fââhat is different from the concept of misrepresentation previously expressed by Jahiz (p. 255/865). While Jahz describes it as a lousy approach, Jürçânî and Razi have an understanding of the abundance of words and words. In addition to examining many works written in the period and discussing the subject of i'cz in a wide range of fiefs, it also has an important place in terms of revealing that the genuineness among the verses of the Qur'an, which no scholar has mentioned before, is an i'câz vechhi. In this study, Razi's understanding of "Eloquence" and the question of "Harmony" which is close to the fact that he did not care about anyone before will be examined.

Note: This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "İcaza Of Quran Opinion Of Fahreddin Al-Razi In The Context Of Prophethood Proof", (PhD Dissertation, Erciyes University, Kayseri/Turkey, 2017).

Key Words: Kalam, Prophecy, Fahraddin al-Razi, Miracle, Challenge, İcaza.

Giriş

Asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin b. el-Hasan b. Ali olan Fahraddin er-Râzî'nin Ebû Abdillâh, Ebu'l-Fadl ve Ebu'l-Me'âlî şeklinde künyeleri olduğu söylenmektedir. Ayrıca babasının Rey şehrinde iyi bir hatip olmasından dolayı İbnu'l-Hatîb, İbnu Hatîbu'r-Rey diye de anılmıştır. Şafî'î ve Eş'arî mezhebi mensubu Râzî, hicrî 544 yılında Selçuklu döneminin en büyük bilim ve tıp merkezi olan Rey şehrinde doğmuş, 606/1210 yılının Ramazan Bayramı'nda, Şevval'in ilk pazartesi günü, Herat'ta vefat etmiştir.²

İnsanların sıradan gördükleri doğallıkları aşan harikulade olaylar olarak tarif edilen mucize, peygamberlerin nübüvvet iddialarını ispat etme meselesi ile birlikte gündeme gelmiştir. Nebî ile mütenebbîyi ayırmanın tek yolu peygamberin mucize ile izharında bulunmasıdır³. Râzî, mucizeyi, "meydan okuma/tehadî ile eşzamanlı olarak ortaya konulan ve benzerinin ortaya konulamayan harikulade bir emr/olaydır"⁴ şeklinde tarif etmiştir.

2 Bkz. İbn-i Kâdî Şehbe, Tabakâtu's-Şafiiyye, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986), II/65; İbn-i Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân, thk, İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru Sadır, 1994), IV/252.

3 Bkz. Kâdî Abdulcebbar, Şerhu Usûli'l-Hamse, thk. Abdülkerim Ahmed Osmân, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996), s.564; Osman Karadeniz, "Kalamcılara Göre Kur'an-ı Kerim'in İ'câzi Meselesi", D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. III, 1-1986, s. 135-146.

4 Bkz. Fahraddin er-Râzî, Muhassalu Ef'kârî'l-Mutekaddimin ve'l-Müteahhirîn mine'l-Ulemâi ve'l-Mutekelimin, (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, ts.), s.207.

Âsâ'nın yılanı dönüşmesi, ölünün diriltilmesi gibi olağandışı olaylar mucizeye örnek olarak verilebilir. Hz. Zekeriya'nın (a.s.) konuşmaması gibi mevcut olan bir durumun engellenmesi de örnek gösterilmiş⁵ ve Nazzâm (ö.231/845) ve taraftarlarının iddia ettiği "sarfe" düşüncesi de bu kabil bir mucize olduğu ifade edilmiştir. Bunlara göre Arapların var olan fesâhat bilgileri engellendiğinden, Kur'an'ın meydan okumasına karşılık verememişlerdir.

Râzi, "el-Erbain fi Usûli'd-Dîn" adlı eserinde Hz. Muhammed'in peygamber oluşunu kanıtlarken, mantikî istidlal yöntemini kullanmış ve şöyle bir izah getirmiştir:

- Hz. Muhammed (s.a.s.) nübüvvet iddiasında bulunmuştur.
- Elinde iddia ettiği doğrultuda mucizeler zuhur etmiştir.
- Böyle olan her kimse resuldür.
- O halde Muhammed Allah'ın resulüdür.⁶

Daha sonra yaptığı bu kıyasın öncüllerini birer birer izah ederek mucize konusunu detaylı bir şekilde anlatmıştır. Mezkur eserinde kelamcılarının mucize konusunda Kur'an'ı delil gösterdiklerini söylemiş ama izaha girişmemiş, meseleyi "Nihâyetü'l-Ukûl" adlı eserinde uzun uzun anlattığını ifade ederek bu eserine atıfta bulunmuştur.⁷

Kur'an-ı Kerim insanları hidayete erdirmek için Hz. Muhammed'e (s.a.s.) vah-yolunan bir kitap olması yanında aynı zamanda onun nübüvvetini tasdik eden bir mucizedir. Bu husus İslam âlimleri tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Zira Kur'an meydan okumuş ve bu meydan okumaya karşı herhangi bir muaraza söz konusu olmamıştır. Bu durum ister sarfe şeklinde muarazanın engellenmesi olsun isterse Kur'an'da bulunan i'câz yönleriyle olsun her halükârda Kur'an'ın benzerinin ortaya konulamayışı Hz. Muhammed'in (s.a.s.) nübüvvetine delâlet eden bir mucize olarak telakki edilmiştir. Meydan okumayı içeren ifadeler sadece Kur'an-ı Kerim'de bulunmaktadır. Yani nebevî hadislerde Kur'an'ın meydan okuması ile ilgili ifadeler vârid olmamıştır. Râzi'ye göre şayet böyle bir haber Kur'an dışında başka bir nakil yolu ile gelmiş olsaydı, tevatür derecesini kaybetme ihtimali vardı ve rivayet yollarının da çok olması, elde edilmek istenen amacın dışına taşmaya sebebiyet verecekti.⁸

Kur'an'ın mucize oluşunu fesâhat ve nazmında gören Râzi'ye göre, Kur'an-ı Kerim'in ifadeleri ya diğer füsehânın sözleri ile eşit ya onlardan daha düşük ya da onlardan daha üstündür. Bu üç kısımdan ilk ikisi aklen mümkün olmayıp, batıldır. O halde, üçüncü kısım sabit olmuş demektir. Zira eğer füsehânın sözleri ile eşit veya onların sözlerinden daha düşük olsaydı, Kur'an'ın meydan okuması

5 Bkz. Ebu'l-Muin en-Nesefî, Tabsiratu'l-Edille fi Usûli'd-Dîn, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), II/31.

6 Bkz. Fahreddin er-Râzi, el-Erbain fi Usûli'd-Dîn, thk. Ahmed Hicâzi es-Sekkâ, (Kahire: Mektebetü'l-Küliyyâti'l-Ezheriyye, 1986), II/87. Fahreddin er-Râzi, el-Mesâilu'l-Hamsûn fi Usûli'dîn, thk. Ahmed Hicâzi es-Sekkâ, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1990), s.64.

7 Bkz. Râzi, el-Erbain fi Usûli'd-Dîn, II/87.

8 Bkz. Fahreddin er-Râzi, Nihâyetü'l-Ukûl fi Dirâyeti'l-Usûl, thk: Said Abdullatif Fûda, (Beyrut: Dâru'z-Zehâir, 2015), III/467.

karşısında toplumsal ya da bireysel olarak nazîre/benzerini getirmeleri gerekirdi. Çünkü meydan okumanın muhatabı olan Arap toplumu, dil ve edebiyat kurallarını bilme açısından oldukça ileri seviyedeydiler. Aynı toplum, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberlik iddiasını yok etme bakımından canlarını ve mallarını feda edecek kadar da ileri gitmişlerdir. Bu bağlamda her türlü tehlikeyi ve zorluğu göz kırpmadan göğüslemiş ve hakikati reddetme taassubuna varıncaya kadar her yolu deneyen bu kimselerin, meydan okumaya karşı cevap vermeleri kendileri için en makul olan yoldu. Râzî'ye göre, meydan okumada istenen Kur'an ayetine benzer bir sure getiremediklerinden (Bakara 2/24) dolayı Kur'an'ın mûcize olduğu sabit olmuş demektir. Bu durum ise Kur'an âyetleri ile Arap toplumunun sözleri arasında onları acze düşürecek oranda büyük fark olduğu neticesini ortaya koymuştur⁹.

Arap toplumunun tehdidi karşısında muaraza yapmayı değil aksine savaşı ve ölümlü tercih etmeleri konusunda; "Araplar bu konuda savaşın daha uygun olduğunu düşünmüş olabilirler mi?" şeklindeki bir soru için Râzî şunları söylemiştir:

"Kur'an'ın meydan okuması karşısında en uygun ve kolay yol benzeri ile cevap vermektir. Zira misli ile cevap vermek iddianın iptali için en güzel yoldur. Hatta bir çocuk bile diğer çocuklara, nehre atlama veya hedefe ok atma konusunda meydan okusa, diğer çocuklar misli ile ona muarazada bulunmak için yarışsınlar¹⁰".

Çocuklarda bile böyle bir sonuç doğurduğuna göre Arap toplumu gibi örf, adet ve geleneklerini bile edebi bir üslup ile şiirlere göre düzenleyen bir topluma en yakışan şey ayetlerin benzerini ortaya koymaktı. Çünkü bu insanlar, övünmelerini şiirle dile getirir, kavgalarını şiirle yapar, liderlerini şiirlerle yüceltirlerdi. Bunlar birbirlerine hakaretlerini, kavgalarını ve düşmanlıklarını bile söyledikleri şiir ve kasidelerle yapmışlardır. Bu işten kaçan veya korkan bir şaire de rastlanmamıştır. Aynı şekilde aleyhlerinde yazılan şiire yine şiirle karşılık vermeyi adet edinmişlerdir. Arapların savaş mı yoksa fesâhat ile karşılık vermek mi konusunda 23 yıl boyunca akıl karışıklığı yaşayarak alışkın oldukları fesâhat ile muaraza yapma yerine savaşı tercih etmiş olmaları mümkün değildir. Kolay var iken zoru tercih etmek, sözlü muaraza varken kılıca sarılmak akıllı bir kimsenin hatırına bile gelmeyecek bir düşüncedir.¹¹ Arap toplumu Hz. Muhammed (s.a.s.) ile birden fazla savaşa girişmişlerdir. Hatta aralarında olan savaşlar uzun yıllar devam etmiştir. Şayet Araplar savaşın amaca götürme de daha uygun olduğunu düşünmüş olsalardı bile, ilk bir iki mağlubiyetten sonra tekrar sözlü muarazaya dönmeleri gerekirdi. Ancak sözlü cevap yerine savaşa devam etmeleri, Kur'an'ın meydan okuyuşu karşısında âciz kaldıklarını göstermektedir.¹²

Fahreddin er-Râzî, Kur'an'ı mûciz kılan yönün ne olduğu konusunda fikrini söylerken, bu konuda, ileri sürülen diğer i'câz vecihlerini de tek tek ele alarak incelemiştir. Burada Râzî'nin Kur'an'ı mûciz kılan şeyin ne olduğu konusundaki fikrine geçmeden önce, onun katılmadığı diğer i'câz vecihlerini ve bunlara verdiği cevapları kısaca ortaya koymak meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

9 Bkz. Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), XXI/106.

10 Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/472.

11 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/472.

12 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/474.

Sarfe Nazariyesinin Tutarsızlığı

Sarfe düşüncesi, Mu'tezilî âlim İbrahim en-Nazzâm (ö.231/845) tarafından ortaya atıldığı iddia edilen bir görüştür. Bu görüşe göre, Kur'an'a nazîre yapılamaması, nazım ve söz üstünlüğünden değil, Allah Teâlâ'nın Arap toplumunu benzerini getirmekten alıkoyması sebebiyledir. Haddi zatında bu durum, nübüvve delâleti bakımından bir nevi mucize olarak değerlendirilse de¹³ böyle bir anlayış, Kur'an'ın üstün belâgat ve fesâhatinin görmezden gelinmesi anlamı taşıdığından dolayı kabul görmemiştir.

Râzî, "Nihâyet'ül-İcâz fi Dirâyeti'l-İcâz" adlı eserinde Kur'an'ın icâz yönleri ile ilgili görüşleri zikrederken, öncelikle sarfe konusunu ele alarak, bu teorinin tutarsızlığını ifade ederek Nazzâm'ın, Kur'an-ı Kerim'i Hz. Muhammed'in (s.a.s.) nübüvvetini ispat etmek için indirilen bir kitap olmadığını savunduğunu söylemiştir. Nazzâm'a Kur'an da diğer ilahi kitaplar gibi birtakım ahkâmı açıklamak, helal ve haramları bildirmek üzere indirilmiştir.¹⁴ Râzî, Nazzâm'a nispet edilen bu görüşün üç yönden tutarsız olduğunu ifade etmiştir.

1. Şayet Nazzâm'ın iddiasına göre Araplar Kur'an'a muaraza yapma hususunda Allah tarafından engellenmiş ve âciz bırakılmış olsalardı, Kur'an fesâhati karşısında şaşkına dönmeleri gerekirdi. Asıl şaşkınlıkları buna güç yetirebildikleri halde şu an bu güçlerinin niçin olmadığı yönünde olmalıydı. Mesela bir peygamber düşünün ki etrafında bulunanlara 'Benim mucizem şu an da elimi başımın üstüne koymamdır. Siz ise şu an bunu yapamayacaksınız'¹⁵ diyor. Hâdise aynen dediği şekilde cereyan edince orada bulunan halkın, o peygamberin elini başına koymasına değil, kendilerinin sürekli yaptıkları bir işi o an neden yapamadıklarına yönelik bir şaşkınlık içinde olmaları gerekirdi. Şunu çok iyi biliyoruz ki, Arap toplumunun şaşkınlığı, niçin muaraza yapamadıklarına değil, bizzat Kur'an'ın fesâhatinin eşsizliğine yönelik olmuştur. Onların bu durumu da Nazzâm'ın iddia ettiği sarfe teorisinin isabetli olmadığına delil olarak değerlendirilir¹⁶. Aynı örneği Cürçânî de zikretmiş ve sarfe görüşün eleştirmiştir.¹⁷
2. Şayet Arapların kendilerine meydan okunması öncesindeki sözleri Kur'an'ın fesâhatine benzer olmuş olsalardı, bu fesâhatleriyle ona muaraza yapmaları gerekirdi. Şayet böyle bir muaraza gerçekleşseydi, onların tehdî öncesi sözleri ve tehdî sonrası sözlerinin arasındaki fark ortaya çıkmış olacaktı. Böyle bir durum vukû bulmadığına göre sarfe nazariyesinin doğruluğu tartışılır bir hale gelmekte ve bir gerçekliği ispat etmekten uzak görünmektedir.
3. İnsanların tehdî öncesinde bildikleri belâgat ve fesâhata dair olan tüm bilgilerin kısa bir zaman içerisinde unutulması, akıllarının zail olduğunun işareti

13 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, XXI/46.

14 Bkz. Fahreddin er-Râzî, Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İcâz, Thk, Nasrullah Hacımüftüoğlu, (Beirut: Dâru Sâdır, 2004), s.26.

15 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.27.

16 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.27.

17 Bkz. Abdulkâhir b. Abdurrahman Cürçânî, Delâilu'l-İcâz, Thk, Mahmud Muhammed Şâkir, (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1984), s.391.

olarak değerlendirilir. Çünkü fesâhat ve konuşma kalıpları kişinin sürekli kullandığı ve iç içe olduğu bir melekedir. Sarfe teorisindeki “Allah onlardan bu melekeyi yok etmiştir” iddiasına göre; Araplar Kur'an'ın meydan okumasına kadar bildikleri konuşma üslubunu, tehadî sonrasında kaybetmiş olmalıdırlar. Oysa Arap toplumu tehadî sonrasında da akli melekeleri yerinde olan insanlardı. Bu yönden ele alındığı zaman da Nazzâm'ın sarfe teorisinin doğruluğu su götürülen bir iddia olarak kalmaktadır¹⁸.

Râzî'ye göre, Nazzâm sarfe teorisini iddia edinceye kadar tüm âlimler; Kur'an'ın mûciz olduğu ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) nübüvvetine delâlet ettiği hususunda hem fikir olmuşlar ve böylece bu konuda ümmetin icmâsı oluşmuştur¹⁹. Nazzâm'ın icma' oluştuktan sonraki devirde bu görüşü ortaya atması ise icmâi bozan bir durum değildir. Dolayısıyla Nazzâm ve onun gibi düşünenlerin sarfe iddialarının, Kur'an'ın mûciz oluşuna bir etkisinin olmadığı açıktır²⁰.

Gaybî Haberler

Kur'an-ı Kerim'de geçmiş ve geleceğe ait birtakım gaybî haberler vardır. Arada uzun asırlar bulunan bazı geçmiş toplumların tarihlerinden, onlara gönderilen peygamberlerden, bazen çok ince detayları bile içeren haberleri Kur'an'da bulmak mümkündür. İlk insanın yaratılışı (el-Hâc 22/5) Nuh tufanı (Hûd 11/41-45), Hz. Yusuf kıssası (Yûsuf 12/4-102), Hz. Musa'nın hayatı (Tâhâ 20/38-50), Hz. İsa'nın doğumu (Meryem 19/16-36) gibi mevzular ve buldukları coğrafyalar Mekke toplumuna uzak konulardır. Bu haberlerin sonu ise

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْعٰلَمِيْنَ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ

“İşte bu (kıssa), gayb haberlerindedir. Onu sana biz vahiy yolu ile bildiriyoruz” (Yusuf 12/4-102).

şeklinde noktalanmıştır. Hz. Nuh (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.) ve diğer bazı peygamberlerin kıssaları da Kur'an-ı Kerim'de tafsilatlı olarak yer bulmuştur²¹. Kur'an'ın bu konulardan bahsetmesi Kur'an'ın icâz yönlerinden birisi olarak yorumlanmıştır. Râzî'ye göre, tüm bunların yanı sıra Hz. Muhammed'in (s.a.s.) okuma yazma bilmeyen²² ümmî biri olduğu ve ehl-i kitaptan herhangi birinin yanında eğitim görmediği malumdur. Muhallifleri olan ehl-i kitap bilginleri Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Kur'an vasıtası ile bildirdiği bu kıssaları dinliyorlardı. Onlardan tek bir kimseden bile Kur'an'daki bu gaybî haberlerin içerdiği tafsilatlarda hata bulunduğu şeklinde bir itiraz nakledilmemiştir. Bu haberlerin uydurulmuş olması, hiç yoktan tasarlanmış olması mümkün gözükmemektedir. Râzî, malum kıssalardaki

18 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.26-27.

19 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/521.

20 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/522.

21 Şu'arâ:26/105 ve devamı. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de peygamberler adına olan sûre isimleri de bu peygamberlerin hayatları ile ilgili detay bilgi içermektedir.

22 Râzî Hz. Peygamber'in ümmî biri olduğunu ifade ederken onun okuma yazma bilmediğini de söylemiştir. Aynı ifadeleri Bâkillânî'de “İcâzu'l-Kur'an” adlı eserinde kullanmıştır. Bkz. Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkillânî, İcâzu'l-Kur'an, thk: es-Seyyid Ahmed Sakr, (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1954), s.50.

detayların uydurulmuş ancak şans eseri isabetli olduğu şeklindeki bir düşüncenin ise imkansız olduğunu ifade etmiştir.²³

Bakara Sûresi'nde bulunan tehdî ayetinin o dönemde muhataplarından cevap bulmadığını, sonraki dönemlerde de cevap bulamayacağını haber vermesi (el-Bakara 2/24) müstakbele ait gaybî bir haber olarak değerlendirmiştir. Râzî, Kur'an'ın ileride de böyle bir şeyin vukû bulmasının mümkün olmadığını söylemesi "yarın güneş doğmayacak" iddiası kadar kesin bir bilgi içerdiğini ifade etmiştir.²⁴ Tüm bunlarla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.s.) geleceğe ait vermiş olduğu gaybî bilgiler o an zuhur etmediğinden dolayı nübüvvete delâlet etmez.²⁵ Bu haberler ancak meydana geldikten sonra kesin bilgi ifade edecek ve o an buna şahit olanlar için bir kanıt olacaktır. Zaten kelimeler âlimleri mucizeyi tarif ederken ittifaqla "mucizenin nübüvvet iddiası ile eş zamanlı" olması şartını zikretmişlerdir. Bu durumda bir peygamberin gelecekle ilgili gaybî bir haber vererek nübüvvetini ispat etmeye çalışması da düşünülemez.

Kur'an'ı muciz kılan şeyin Kur'an'ın tümüne şamil olması gerektiğini her fırsatta savunan Râzî, Kur'an'da bildirilen gaybî haberlerin, her âyette olmadığını öne sürerek, gaybi haberlerin, Kur'an'ın i'câz yönlerinden biri olamayacağını ifade etmiştir. Bunlar her ne kadar kendi mahiyetleri açısından bir mucize olsalar da Kur'an'ı muciz kılan bir i'câz vechi değildir²⁶. Şayet bu kabul edilecek olursa, Kur'an'ın bazı sûrelerinin muciz bazılarının ise muciz olmadığı gibi bir durum oluşacaktır. Ayrıca Kur'an dışında Hz. Peygamberin kendisinin de gaip birtakım haberler verdiği malumdur. Bu da gösteriyor ki gaybî haberler Kur'an'a has bir özellik değildir.²⁷

Kur'an'da Tutarsızlığın Olmaması

Kur'an hacminde büyük bir kitabın içerisinde, yirmi üç yıl gibi uzun bir zaman içerisinde nazil olduğu düşünüldüğünde, hiçbir ihtilafın bulunmamasını (en-Nîsâ 4/82) onun Allah'tan gelen bir vahiy olduğunun ispatı şeklinde anlayanlar, bu yönü ile de Kur'an'ın muciz olabileceğini ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) nübüvvetine delâlet edeceğini ifade etmişlerdir.

Râzî, Kur'an-ı Kerim'de bilgi bakımından bir tenâkuz ve ihtilafın bulunmamasını i'câz vechi olarak kabul edilmesinin, zarûrî bir bilgiyi husûle getirmeyeceğini ifade ettikten sonra, bunun bir i'câz göstergesi olmasını da yeterli bulmamıştır. Ona göre bu husus Kur'an'ın vahiy ürünü olduğunu destekleyen bir kanıt olsa da Kur'an'ı muciz kılan bir vecih değildir. Nitekim birçok hatip ve şairin Kevser Sûresi uzunluğundaki ifadelerinde de herhangi bir tenakuzun olmadığı malumdur. Sıradan durumlarda ve kişilerde bile böyle bir tezatın bulunmaması normal ise bunu bir i'câz yönü olarak zikredenler bu görüşlerini kesin kanıtlarla ispat

23 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/494-495.

24 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/496-497.

25 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/499.

26 Bkz. Râzî, el-Erbain, II/93.

27 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/544.

etmeleri gerekir.²⁸ Kur'an âyetinde ifade edilen tenâkuzun bulunmaması durumu, Kur'an'ı muciz kılan bir yön değil, olsa olsa nübüvvetin doğruluğuna delâlet eden bir kanıttır.²⁹

Kur'an'daki İcâz Yönleri

Kur'an-ı Kerim'in tümünde tezahür eden bir icâz yönü olması gerektiğini düşünen Râzî, Kur'an'daki icâzı bazen "Fesâhat" bazen "Nazım" bazen de "Belâgat" terimleriyle ifade ettiği gözlemlenmiştir. Râzî'nin eserlerine genel anlamda bakıldığında öyle anlaşılıyor ki Râzî, Kur'an'ın icâzını iki şeyde aramıştır:

1. Lafızlarındaki üstün belâgat ve anlam: "Fesâhat".
2. Ayet ve sûrelerinin birbiri ile olan nazmı, tertibi: "Tenâsüb".

Burada Râzî'nin birinci sırada zikrettiği ve sıkça tekrarladığı Kur'an'ın fesâhat yönü ile muciz oluşunu, kendisinden önce Kâdî Abdulcabbâr (ö.415/1025) hocası Ebû Haşim el-Cübbâi'den (ö.321/933) nakille dile getirmiştir³⁰. Ancak ikinci sırada zikredilen nazım ya da diğer bir tabirle Kur'an'ın tümündeki, âyet ve sûrelerin birbiri olan münasebetinin muciz olma konusunu en fazla dile getiren kişinin Râzî olduğu ifade edilmiştir³¹. Râzî'nin üzerinde durduğu bahsi geçen iki icâz yönünü, önce fesâhat ve üstün mana yönünden Kur'an'ın muciz olduğu konusuna bakışını incelemek yerinde olacaktır.

Fesâhati ile Mucize Oluşu

Râzî belâgat ve fesâhat kavramlarını ayrı ayrı tanımlamış olsa da bazı araştırmacıların da dediği gibi³² bunları aynı anlamda ele aldığı görülmektedir. Ona göre fesâhat; sözün karmaşıklığından uzak olması, belâgat ise bir kişinin kalbinin içinde olanları, aşırı kısaltmalardan ve usandırıcı uzatmalardan sakınmak suretiyle ibâreye aktarmasıdır³³. Bu tanımlara göre belâgat bir anlatım şekli, fesâhat ise anlatım esnasında kullanılan kelimelerin özenle seçimi ve anlamlı bir şekilde bir araya getirilerek dizilmesi ile ilgilidir. Yani ona göre fesâhat; belâgatı, nazmı, üslubu, mana güzelliğini, âyet ve sûrelerin birbiri ile tenasübünü de içerisine alan geniş bir kavramdır. Daha geniş anlamıyla, Kur'an'ın nazmındaki ayrıcalıklar, âyetlerin başlangıç ve sonlarındaki farklılıklar, getirdiği misaller, verdiği haberler, uyarılar, nasihatler, öğretiler ve hatırlatmaları da içine alan geniş bir kavramdır. Râzî, fesâhat terimini birçok eserinde Kur'an'ı muciz kılan bir vecih olarak sunmuş ve akıl

28 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/543; Mefâtihu'l-Gayb, XVII/78; Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.28.

29 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, X/157.

30 Bkz. Abdülkerim el-Hatib, el-İcâz fi Dirâseti'sâbikîn, (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1974), s.223.

31 Bkz. Mustafa Sâdık er-Râfî'i, İcâzu'l-Kur'an ve'l-Belâgatu'n-Nebevviyye, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1973), s.244.

32 Bkz. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Fahreddin er-Râzî'nin Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İcâz'ının Tahkikli Neşri ve Abdülkâhir el-Cürcânî'nin Belâgat Alanındaki Eserleriyle Mukayesesi, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1987, s.13; Fâize Sâlim Sâlih, İlmü'l-Meanî fi't-Tefsiri'l-Kebîr li'l-Fahri'r-Râzî ve Eserihi fi'd-Dirâsâti'l-Belâgiyye, Doktora Tezi, (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1992), II/547.

33 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.31.

sahibi her kimsenin fesâhat ilminin ayrıcalık ve özelliklerini araştırması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Fesâhati, öğrenmenin yolunu ise, hakikat ve mecazı, istiâre, teşbih ve temsili, nazmın hakikatini, takdîm ve te'hîri, icâz ve hazfi, fasl ve vaslı kısaca nesir ve nazımdaki tüm incelikleri bilmek olarak açıklamıştır. Ona göre bu ilmi araştıran kişi, ilimlerin en şerefli olan bir bilim dalı ile meşgul oluyor demektir. Çünkü bu ilim Hz. Muhammed'in (s.a.s.) nübüvvetine delâlet eden Kur'ân-ı Kerîm'i, tafsili olarak incelemektedir. Bu durumda fesâhat ilmini bilen kişi taklitçilik çukurundan kurtulmuş, tahkik zirvesine erişmiş bir kimse demektir³⁴. Dikkat edilirse Râzî'nin fesâhat diye tabir ettiği ilimler, belâgat ilmi içerisinde bulunan meânî ve beyan konularını içermektedir. Bu şekliyle Râzî'nin fesâhat teriminden kastı, meânî ve beyan ilimleridir.

Benzer cümleler Zemahşerî (ö.538/1144) tarafından da dile getirilmiştir. Bu yönden Râzî'nin Zemahşerî'den etkilendiği söylenebilir. Nitekim Zemahşerî, Kur'ân'ın i'câzını anlamak için mutlaka belâgat/meânî ve beyan ilimlerinin bilinmesi gerektiğini belirterek, Ebû Osmân el-Câhız'ın "*en-Nazmu'l-Kur'ân*"³⁵ adlı eserine de atıfla şunları söylemiştir:

"Câhız'ın Nazmu'l-Kur'ân" adlı eserinde bahsettiği gibi, bir kişi her ne kadar ahkâm konusunda mukârin fıkhi³⁶ bilse de, bir kelamcı kelam sanatında dünyanın en iyisi olsa da, İbn-i Kırriyye'den³⁷ daha çok tarihçi olsa da, Hasanul-Basri'den daha iyi hatip olsa da, kelimeleri sakız gibi çiğneyen Sibeveyh'ten daha üstün bir dilci olsa da, Kur'ân'a mahsus olan belâgat/meânî ve beyân ilmini bilmiyorsa o kişi Kur'ân'daki hakikat cevherlerini çıkarmak için iyi bir dalgıç olamaz"³⁸.

Burada Râzî'nin fesâhat hakkındaki görüşüne geçmeden önce Arapların kullandığı belâgat ile Kur'ân belâgatını karşılaştırmalı olarak zikretmek gerekir. Çünkü Arap toplumunda belâgatın asıl unsuru olarak görülen fesâhat uygulamaları, aslında Kur'ân'daki ile aynı değildir. Hatta Râzî'ye göre o günkü Arap edebiyatçıları açısından bakıldığında, Kur'ân fesâhatinin noksanlığını gerektiren hususlar olduğu bile iddia edilebilir³⁹. Râzî bu farkları yedi madde halinde incelemiştir.

1. Arap toplumunun fesâhati çoğu zaman bir devenin, atın, cariye'nin, hükümdarın veya hasma indirilen bir darbenin ya da bir mızrak vuruşunun, bir savaşın nitelenmesi gibi somut konularını içermekteydi. Arap şiirlerinde çokça görü-

34 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.29.

35 Câhız'ın bu eseri elimize ulaşmayan kayıp teliflerindedir. Câhız birçok eserinde bu kitabına atıflarda bulunmuştur. Zemahşerî'nin sözlerinden Câhız'ın bu eserini alıp incelediği anlaşılmaktadır.

36 Mukârin Fıkıhı: Araştırmacı bir müctehidin, İslâm'daki fıkhi mezheplerin belli bir meseledeki görüşlerini, aradaki farklılıkları araştırıp delilleri ve delâlet yönleri ile birlikte bir araya getirerek ihtilaf noktalarını belirtmek sureti ile bunları delilleriyle birlikte tartışması, aralarında denge kurması, delili güçlü olanı tercih etme veya yeni bir görüş belirtme yoluna gitmesidir. Bkz. Fethî ed-Derîni, Buhûsu Mukâreneti fi'l-Fıkhi'l-İslâmiyyi ve Usûlihi, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), s.23.

37 Asıl ismi; Eyyûb b. Zeyd'dir. Künyesi Ebû Süleymân, lakabı ise İbn-i Kırriyye'dir. Ara tarih kitaplarında Arap hatip ve füsehâsından olarak zikredilmiştir. Bkz. İbn-i Asâkir, Tarihu Medîneti Dımaşk, Thk, Ali Şîri, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), III/141.

38 Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1986), I/43.

39 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, II/107.

len bu konuların hiçbirine Kur'an'da rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla Kur'an'ın işlediği mevzular Araplar nezdinde yeni karşılaştıkları ve daha önce ne bir şairin ne de bir hatibin konuşmasında duydukları ve alışık oldukları bir konu değildi. Dolayısıyla Kur'an'ın fasih kelimelerinin mevzuları, Araplarınkinden çok farklı idi.

2. Kur'an-ı Kerim'de asla yalan bir söz bulunmamasına rağmen Arap şiirlerindeki güzellik genel anlamda yalan yani gerçek olmayan sözler ile ortaya çıkmakta idi. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de sürekli sadakat yolunu izlemiş ve yalandan uzak durulmasını emretmiştir. Araplar ise şiirlerinde gerçekliği olmayan imgeleri kullanmayıp, gerçekte var olan sembollerini ve nesnelere kullanan şairlerin şiirlerinin değerli bulmamışlardır. Lebîd b. Rebia ve Hassan b. Sâbit İslam'a girdikten sonra şiirlerinin güzellik derecesi düşmüştür. Bunların İslâmî dönemdeki şiirleri, cahiliye dönemindeki şiirleri gibi değildir. Arapların çok sık kullandığı *أَغْدَبُ الشِّعْرَ أَكْذِبُهُ* “en güzel şiir en çok yalanı olandır”⁴⁰ sözü bu meseleyi özetlemeye kâfidir.

Hemen şunu ifade etmek gerekir ki, Arapların şiir geleneğinde kullandıkları yalan, doğruları tersine çevirmek şeklinde algılanmamalıdır. Onların şiirlerindeki yalan, hakikat ile ilgisi bulunmayan, hayatta yaşanması mümkün olmayan hayali birtakım şeylerden bahsetmektir. Halbuki Kur'an-ı Kerim'in sözleri bunlardan çok farklı bir tarz getirmişti. Ondaki fesâhatli sözler insanlığın hayatına bir metodoloji, yaşamlarına bir sistematik getiren hakikatlerin bizzat kendisiydi. Bu da Arapların alışık olmadığı bir belâgat şeklidir. Kur'an-ı Kerim de Arap şairleri ile ilgili benzer ifadeleri kullanmış ve onlar için şöyle buyurmuştur: “Şeytanların kime incecğini size haber vereyim mi? Onlar, her günahkâr yalancıya inerler. Bunlar da şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu ise yalancıdır. Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar. Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler” (Şuarâ 26/22-24).

3. Kur'an-ı Kerim'de bulunan fesâhat kitabın tümüne şamildir. İçerisinde asla zayıf bir söz, belâgata aykırı bir cümle olduğu iddia edilemez. Arap şiirlerinde bulunan fasih bir söz ya da cümle sadece bir veya iki beyitte bulunur. Şiirin geri kalan tüm kısımlarında böyle bir durum söz konusu olmaz. Halbuki Kur'an'ın fesâhati başından sonuna kadar aynı yücelikte devam eder. Zaten bunun için insanlar, Kur'an'ın tamamına muaraza yapamadığı gibi bir cümlesine de yapmaktan aciz kalmışlardır⁴¹.
4. Râzî, dördüncü maddeyi aslında üçüncü maddenin tekmilesi ya da onu destekleyici mahiyette söylemiştir. Burada Kur'an'ın fesâhatindeki çekiciliğin başından sonuna kadar aynı hassasiyetle devam ettiğini dile getirerek şöyle demiştir: Bir kimse fasih bir şiirle ifade ettiği bir şeyi, tekrar tekrar yinelerse bu birincisi gibi fasih ve belîğ kabul edilmez. Halbuki Kur'an-ı Kerim'de birçok tekrarlar bulunmaktadır. Fakat her bir tekrarda farklı bir edebi sanatın olduğu görül-

40 Bkz. Abdulkâhir el-Cürcânî, Esrâru'l-Belâğa, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), s. 195.

41 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, II/107.

mektedir. Kur'an'ın bu konuda fesâhatin en üst noktasında bulunduğu âlimlerin ortak görüşü olarak ifade edilmiştir⁴².

5. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de, ibadetlerin farz kılınması, kötü şeyleri yasaklayıp güzel ahlâka teşvik, dünya ve ahiret dengesi gibi konuları işlemiştir. Aslında bu gibi konuların fesâhati azaltması gerekirdi. Bu beşinci madde Râzî'nin birinci sırada zikrettiği madde ile ilişkilidir. Zira orada Kur'an'ın işlediği konular ve Arapların şiirlerindeki konuları karşılaştırma yapmıştı. Burada üzerinde durduğu konu ise, bu yeni konuların kullanılmasına rağmen Kur'an'ın fesâhat üstünlüğünün devam etmiş olmasıdır. Haram, helal, güzel ahlak, zühd gibi terimlerin kullanılması şiirdeki edebi sanatın değerini düşürdüğü bilinir. Çünkü, şiirlerde hayalî bir dünya, yaşanmayan bir hayat, macera dolu anlamlar işlenmektedir. Kur'an'da zikredilen anlamlar ise, teklif, teşri, kıssa, vaaz, hakikat ve hayata dair anlatımları içeren manalardır.
6. Kur'an'daki fesâhat, Arap şiirlerinde dile getirilmeyen farklı konulara taalluk eder. Arap şiirinde her şair kendi branşında güzel sözler söyler. Kendi dalının dışına çıkınca o şairin şiirinin pek makbul olmadığı malumdur. Örneğin İmriü'l-Kays'ın şiirleri, insan neşelendiğinde, kadınları hatırladığında ve atlar tasvir edildiğinde tat verir. Nâbiğa'nın şiiri, korku anında, A'sa'nın şiiri eğlence ve içki sırasında, Züheyr'in şiiri de ümit ve recâ zamanında güzeldir. Yani her şair ancak kendi ihtisas alanında söylediği şiirlerle insana haz verirler. Bunun dışına çıkıldığında ise o şiirin hiçbir anlamı yoktur. Kur'an ise sayılan bütün ilim dallarında fesâhatin zirvesine ulaşmış olarak gelmiştir.⁴³
7. Kur'an bütün ilimlerin temelidir. Kelâm, fıkıh usulü, fıkıh, tasavvuf, ahlak, sarf, nahiv vs. gibi ilimlerin tamamı, asılları itibariyle Kur'an'da mevcuttur.⁴⁴ Arap şiirlerinde ise Kur'an'daki şekliyle bir ilmin olduğu söylenemez. Râzî bu konuyu "Delâilü'l-İcâz"⁴⁵ adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Râzî'ye göre Kur'an'ın i'câzı genel anlamda şu iki şekilde ele alınmıştır:

1. Mu'tad olanın menedilmesi: Sarfe teorisi şeklinde tezahür eden bu görüş, Mu'tezile'den İbrahim b. Nazzâm ve Ebû İshâk en-Nasîbî'nin iddiası, Şiâ'dan eş-Şerîf el-Murtazâ'nın da tercihidir.
2. Mu'tad olmayan bir durumun vukû bulması: Bu ise Kur'an'ın sarfe dışında sayılan diğer i'câz vecihlerini ifade etmektedir⁴⁶. Bu ikinci kısım Kur'an'ın i'câzının yine Kur'an'da olduğunu savunanların görüşleridir. Kur'an'ın i'câzının yine Kur'an-ı Kerim'de olduğunu söyleyenler de iki kısımdır.

A. Kur'an lafızlarının, manaya delâleti göz önüne alınmaksızın i'câzın sırf lafızlarında olduğunu söyleyenlerdir. Bunlarda iki kısımdır:

42 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, II/107.

43 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, II/107; Bâkîllânî, İcâzu'l-Kur'an, s.54.

44 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, II/107.

45 Bkz. Râzî'nin zaman zaman atıflarda bulunduğu "Delâilü'l-İcâz" eserinden kastı "Nihâyetü'l-İcâz" adlı eseridir.

46 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/517.

- aa. Kur'an lafızlarının bir araya gelmesi ile oluşan i'câz: Bu görüş, Kur'an-ı Kerim'in üslup cihetiyle mûcize olduğunu söyleyenler tarafından iddia edilmiştir. Bu iddiaya göre, fâsılalar ve tonlamalar ancak kelimelerin bir araya gelmesi ile mümkündür⁴⁷.
- ab. Kur'an lafızlarını tek tek ele alanlar: Bunlar da Kur'an'ın i'câzının fesâhatinde olduğunu söylemişler ancak fesâhati "kelimelerin karmaşıklık-tan uzak olması ve dile ağır gelmemesi" şeklinde tanımlamışlardır. Râzî, böyle bir fesâhat tanımının Câhız tarafından yapıldığını söylemiştir⁴⁸.
- B. Kur'an'ın lafızlarıyla birlikte manaya da delâleti itibariyle mûciz olduğunu söyleyenlerdir⁴⁹. Râzî, lafızların manaya delâlet yönünün ya mutâbakat ya da iltizâm yönüyle olduğunu söyleyerek bunları da iki grupta ele almıştır⁵⁰.
- i. Kur'an'ın i'câzı lafızlarının delâletinin mütâbakat yönüyle olması: Bu durum ya Kur'an'ın tümüne ya da bir kısmına şamil olan bir durumdur. Kur'an'ın tümüne şamil olduğunu iddia edenler Kur'an'ın i'câz vechini; "Kur'an'da tenâkuz bulunmaması" şeklinde açıklamışlardır. Bir kısmına veya tümüne şamil olduğunu düşünenler ise bu durumun ya aklın idrak edebileceği ya da aklın idrak edemeyeceği hususlar olduğunu söylemişlerdir. Şayet aklın idrak edebileceği hususlar ise bu görüş Kur'an'ın i'câzı, "birçok ilmin temeli olduğu" şeklindeki görüş sahiplerininidir. Aklın idrak edemeyeceği hususlar ise Kur'an'ın i'câz vechinin "gaybî haberler" yönüyle olduğunu söyleyenlerin görüşleridir⁵¹.
- ii. Kur'an'ın i'câzı lafızlarının delâletinin iltizâm yönüyle olması: Bu görüş Kur'an'ın i'câzının fesâhatinde olduğunu söyleyenlerin iddiasıdır. Râzî'nin tercih ettiği i'câz vechi de bu olduğu için "bunlar fesâhati şöyle tarif etmişlerdir" diyerek kendi fesâhat anlayışını ortaya koymuştur. Bunlara göre fesâhat; "bir lafzın, istiârenin bütün yönlerini, teşbihi, faslı, vaslı, takdimi, te'hîri, hazfi, izmârı ve kısaca "Nihâyetü'l-İcâz" adlı eserimizde özetlediğimiz şeyleri kapsamasıdır"⁵². Râzî'ye göre Kur'an'ın i'câzı konusundaki görüşlerin özeti aşağıdaki tabloda görülebilir.

47 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/517.

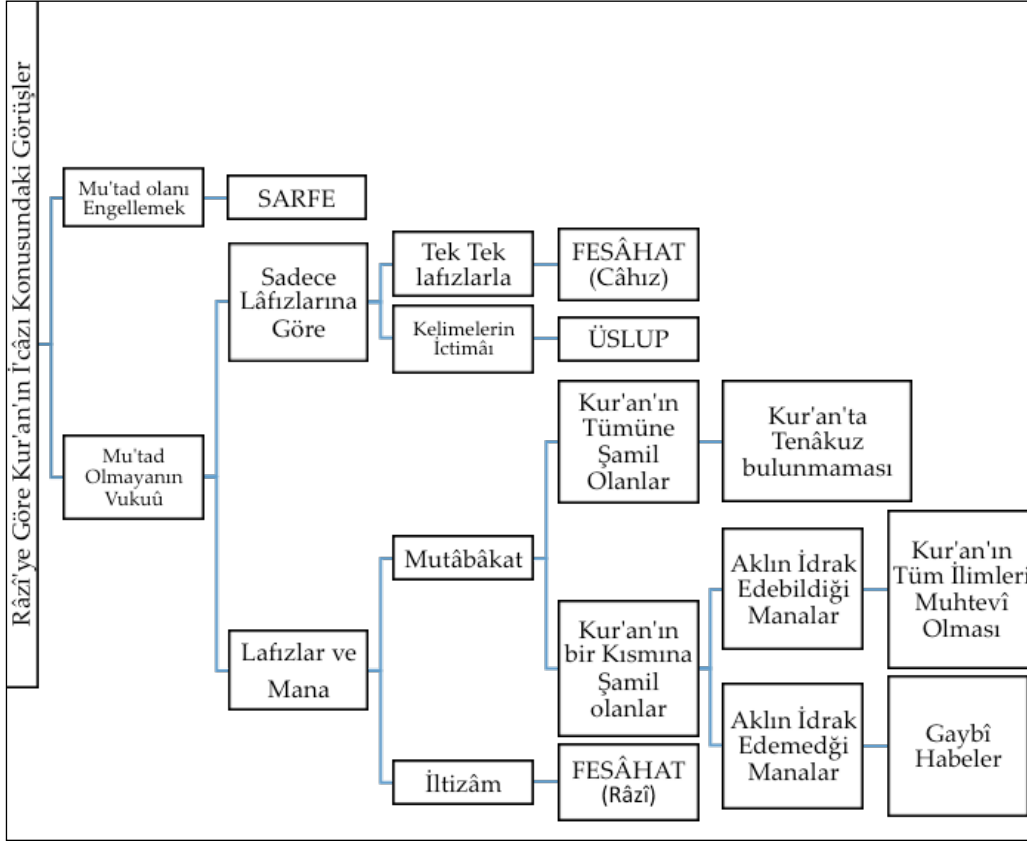
48 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/517.

49 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/517-518.

50 Bkz. Klasik mantıkta olduğu gibi lafzın manaya delâleti, mutâbakat, tazammun ve iltizam olmak üzere üç şekilde gerçekleşir. Bir nesneyi veya bir kavramı ifade etmek üzere kullanılan lafzın o nesnenin veya kavramın bütün varlığına ve unsurlarına delâlet etmesine mutâbakat, bu unsurlardan birine veya birkaçına delâlet etmesine tazammun denir. Meselâ "insan" lafzının bütün varlık ve unsurlarıyla "düşünen canlı"ya delâlet etmesi mutâbakat, sadece 'canlı' veya "düşünen" varlığa delâlet etmesi tazammuni bir delâlettir. Bir lafzın doğrudan doğruya konusunun yanında bir de zihnin bu konuyla bağlantılı gördüğü başka bir varlık veya anlama delâlet etmesine iltizâmî delâlet adı verilir. Meselâ "mahlûk" lafzının bütün yaratılmışlara delâleti mutâbakat, insana delâleti tazammun, hâlîka delâleti ise iltizamdır. Çünkü mahlûk lafzı, hâlîk sözcüğünü içermemekle birlikte zihin mahlûk lafzından dolayı ve zorunlu olarak (bi'l-iltizâm) hâlîk fikrine varmaktadır. Bkz. M. Naci Bolay, "Delâlet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), IX/119.

51 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/518.

52 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/519.

Tablo: 1

Yukarıdaki yapılan özetten de anlaşılacağı üzere Kur'an mucize kılan i'câz yönleri; sarfe, üslup, lafızlarının ta'kidten âri olması (Câhız'ın fesâhat anlayışı), tenâküz bulunmaması, bütün ilimleri muhtevî olması, gaybî haberleri içermesi ve fesâhati-dir. Bu durumda "Kur'an bu vecihlerin bir kısmı veya hepsi ile mucizdir" iddiası ortaya çıkmaktadır.

"Nihâyetü'l-Ukûl" adlı eserinde "nazım⁵³" diye tabir ettiği üslubu "Nihâyetü'l-İcâz"da "üslup⁵⁴" kelimesi ile ifade eden Râzî, Kur'an'ın i'câz yönünün üslubunda olduğunu iddia edenlerin görüşlerinin isabetli olmadığını söylemiştir. Bu görüşe göre âyet sonlarında bulunan "يُؤْمِنُونَ" yü'minûn, "يَعْمَلُونَ" ya'melûn gibi kelimelerin Arap toplumunda yaygın olan şiir, hitabet ve mektupların üslubundan farklıdır. Râzî, Kur'an'ın i'câz vechinin üslubunda olduğunu söyleyenlerin bu iddialarının isabetsiz olduğunu birkaç yönden ispatlamaya çalışmıştır⁵⁵:

1. Bizzat üslubun kendisi muciz olmuş olsaydı, Araçların şiirlerde kullandıkları farklı üslubun da ayrı bir mucize olması gerekirdi. Çünkü üslubun muciz olduğunu ortaya atmak, bir başkasının benzerini yapamayacağı anlamı taşımaz. Râzî bu maddeyi Cürçânî'den özet olarak geçmiş⁵⁶ fakat Cürçânî konuyu biraz

53 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/544.

54 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.27.

55 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.28.

56 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.27.

daha açarak şunları söylemiştir: Kur'an ayetlerinin fâsılları ve ayet sonlarındaki üslup, ölçüyü gözetmekten başka bir şey değildir. Sonuçta ayetlerdeki fasıllar şiirdeki kafiye gibidir. Arapların ise kafiye dizimi konusundaki yeteneklerinin üstün olduğu malumdur. Kur'an'ın meydan okumasından amaç, sonu kafiye benzer şekilde biten sözler şeklinde olsaydı, bu durum Araplara hiçte zor gelmez ve aciz de kalmazlardı⁵⁷.

2. Şayet üslubun kendisi bir icâz vechi olmuş olsaydı, Müseylime'nin çirkin hezeyanlarından olan⁵⁸ “إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْجَمَاهِرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَجَاهِرْ” (innâ a'taynâ-ke'l-cemâhir, fesalli lirabbike ve câhir) veya “وَالطَّاجِنَاتِ طَحْنًا” (ve'tâhinâti tahnâ) gibi sözler de muaraza sayılırdı. Çünkü bu sözler aynı üslup ile söylenmiştir⁵⁹. Cürcânî bu iddiayı “kelimelerin hareke ve sükûnlarının dizilişi” şeklinde ifade etmiş ve bunu şöyle açıklamıştır: Kur'an'ın icâzı kelimenin hareke ve sükûnlarının tertibinde olamaz. Eğer böyle olursa sanki Kur'an Araplara “kelimelerinin vezni Kur'an lafızlarının ölçüsüne uygun sözler getirmeleri” şeklinde meydan okumuş olurdu. Bu da Müseylime'nin söylediği çirkin sözlerle aynı kapıya çıkmış olurdu⁶⁰.
3. Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen وَلكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ “Kısasta sizin için yaşam vardır” (Bakara: 2/179) ayeti ile Arapların bir deyim olarak kullandıkları الْقَتْلُ أَنْفَى الْقَتْلِ “öldürmek ölümü önler” sözü karşılaştırıldığında, üstünlük vezin ve üslup yönünden değildir. İcâzda asıl olan üstünlüğün ve faziletin bizzat kendisi ile alakalı olduğu şeydir⁶¹. Nitekim bütün belâgat âlimlerinin ittifakıyla bu ayette ifade edilen الْقِصَاصِ حَيَاةٌ cümlesi, tüm anlamları koruyarak dildeki icâzı en üst derecede kullanmıştır. Arapların kullandığı الْقَتْلُ أَنْفَى الْقَتْلِ cümlesinin ise fesâhat bakımından Kur'an'da gelen ayetten çok aşağı mertebededir⁶². Râzî tefsirinde bu iki cümle arasındaki farkı maddeler halinde açıklamıştır.
4. Şayet üslup bir icâz yönü olmuş olsaydı, bazı müşriklerin Kur'an-ı Kerim'i vasıflarken kullandıkları إِنَّ لَهُ لَحَلَاوَةَ وَإِنَّ عَلَيْهِ لَطَلَاوَةَ “Onda ayrı bir tatlılık ve çekicilik vardır⁶³” sözlerinin hiçbir anlamı olmazdı. Çünkü Kur'an için söylenen bu sözlerin üslup güzelliği, vezin orantısı ve kafiye benzerliği gibi şeylerle alakası yoktur⁶⁴. Şayet alakası olmuş olsaydı zaten onlar bu hususlar hakkında mahir kimseler olduğundan böyle bir sözü söyleme ihtiyacı hissetmezlerdi.

57 Bkz. Cürcânî, Delâilu'l-İcâz, s.387.

58 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/544.

59 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/544; Nihâyetü'l-İcâz, s.28.

60 Bkz. Cürcânî, Delâilu'l-İcâz, s.387.

61 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.28.

62 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, V/49.

63 Bu sözün sahibinin Mekke ulularından biri olan Velid b. Muğire olduğu söylenmektedir. Kendisi Peygamber efendimize (s.a.s.) gelmiş ve O'ndan Kur'an dinlemiştir. Dinlediği Kur'an'dan oldukça etkilendiği Ebû Cehil'e ulaşınca O'na neden bu derece etkilendiğini sormuş ve Velid şöyle cevap vermiştir: “Yemin ederim ki, içinde şiiri, kasideyi hatta cin şiirlerini benden daha iyi bilen yoktur. Ancak Muhammed'den dinlediğim çok tatlı ve çekicidir. O'nun okuduğunun üstü meyve altı berekettir. O, yüce bir şey ve ondan yücresi yoktur. O, kendinin dışındaki sözleri ezer geçer”. Müddessir Süre'si 11-30 ayetlerinin bu konuyu anlattığı rivayet edilmektedir. Bkz. Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn-i Kesîr, es-Siyretü'n-Nebeviyye, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1976), I/ 498-499.

64 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.28.

Cürcânî, Velid b. Muğire'nin sözlerini farklı bir rivayetle zikrederek onun: “bu Kur’ân’da öyle bir tatlılık ve çekicilik var ki kökü bereketli, dalları da meyveli bir hurma ağacı gibidir” dediğini ifade ederek bunun sadece bir üslup güzelliği olmadığını şöyle ifade etmiştir: Müşriklerin, Kur’ân’ın sözlerinde gördükleri apaçık delil ile onları şaşkına çeviren, benzerini getirmekten aciz kaldıklarını ifade etmek için söyledikleri bu sözlerin sebebi, hareke ve sükûnların dizilişleri, ayetlerdeki fasılalar değildir. Dolayısıyla Kur’ân’daki “halâvet” ve “tulâvet”i yani tatlılık ve çekiciliği üslup şeklinde açıklamak onların Kur’ân hakkındaki sözleri ile münasip değildir⁶⁵.

Râzî, Câhız’ın iddia ettiği şekliyle Kur’ân’ın fesâhati ile muciz olma konusunu da eleştirmiş ve şunları söylemiştir: Kur’ân lafızlarının ta’kid/karmaşık olmaktan uzak olması bir i’câz vechi olamaz. Çünkü insanların çoklarının günlük hayatta kullandıkları lafızların da karmaşık olmadığı bilinmektedir. Bazı belâgatçılar lafzın ta’kid/karmaşıklıkta uzak olmasına örnek olarak şu cümleleri söylemişlerdir: وَقَبْرٌ حَرْبٍ بِمَكَانٍ قَفْرٍ -- وَلَيْسَ قُورَبٌ قَبْرٍ حَرْبٍ قَبْرٍ (ve kabru harbin bimekânin kafrin- ve leyse kurbe kabri harbin kabrun). Okunuşu itibari ile dile ve kulağa ağır gelen bu cümle, lafızdaki ta’kid için söylenmiştir. Ancak böyle bir konuşma türü insanlar arasında oldukça nadir görülen bir durumdur⁶⁶.

Cürcânî’ye göre, fesâhati lafzın bu nitelikte olması ile sınırlı tutmak ve “fesâhatten kastedilen budur ve i’câz bununla vuku bulmuştur” demek, fesâhati belâgat kapsamından çıkartma anlamına gelir. Böyle bir durumda fesâhat üstünlüğü sadece lafızların karmaşıklıktan uzak olması ile sınırlı tutulmuş olur ki belâgat kapsamından değerlendirilen delâletinin açık olması, doğruya işaret etmesi, doğru taksimat, tertip ve nazım güzelliği, teşbih ve temsildeki eşsizlik, icmâl ve tafsil, fasıl ve vaslın uygunluğu, hazf ve te’kidin yerinde kullanılması, takdim ve tehirin şartlarını gözetmek gibi anlamların Kur’ân’ın muciz oluşu ile ilgili hiçbir rollerinin olmamasını gerektirir. Zira bu anlamların hiçbirinin bu şekildeki bir fesâhat anlayışı ile alakası yoktur⁶⁷.

Râzî, i’câzın gaybî haberlerde olduğunu iddia edenler için, kısa süreleri örnek göstermiş ve birçok sürelerde gaybî haberlerin bulunmadığını, bundan dolayı da, Kur’ân’ın tümüne şamil olmayan bir hususun i’câz vechi olamayacağını söylemiştir⁶⁸. Aslında böyle bir düşünce Râzî’den önce Hattâbî (ö. 388/998) tarafından da ifade edilmiştir. Hattâbî, Kur’ân’ın i’câz yönleri hususunda sarfe nazariyesini tartıştıktan sonra Kur’ân’ın gaybî haberler yönüyle de muciz olduğunu söyleyenler olduğunu ifade ettikten sonra şunları söylemiştir: Birtakım insanlar Kur’ân, getirdiği gaybî haberler yönü ile de muciz demişlerdir. Bu ve buna benzer haberlerin mucize olduğunda şüphe yoktur. Ancak şu var ki, bu durum Kur’ân’ın tüm sürelerinde mevcut olan bir durum değildir. Halbuki Allah Teâlâ, Kur’ân’ın bir benzerini getiremeyecekleri konusundaki meydan okumasını her süre için ayrı

65 Bkz. Cürcânî, Delâilu’l-İ’câz, s.388.

66 Bkz. Râzî, Nihâyetü’l-Ukûl, III/544.

67 Bkz. Cürcânî, Delâilu’l-İ’câz, s.59.

68 Bkz. Râzî, Nihâyetü’l-Ukûl, III/544.

bir sıfat yapmıştır. Allah Teâlâ من مثله فاتوا بسورة من مثله *“Haydi onun benzeri bir sûre getirin”* (Bakara: 2/23) demek suretiyle mutlak anlamda ifade kullanmış ve herhangi bir sûre tayin etmemiştir⁶⁹.

Râzî'ye göre, tehattî ne için yapıldıysa Kur'an'ı Kerim'in i'câzının da bu yönde olması gerekir. Kur'an'da bulunan tehattî ayetleri ise mutlak anlamda kullanılmış ve özel bir duruma taalluk etmemiştir. Yani tehattînin fesâhat yönüyle mi, nazım yönüyle mi yoksa mâna yönüyle mi olduğu konusunda Kur'an'da bir açıklama yoktur. Aynı şekilde Araplar da bu konuda Hz. Peygamber'den bir açıklama yapmasını talep etmemişlerdir. Bu durumda Araplar Kur'an'ın meydan okumasını, kendi aralarında alışık oldukları meydan okuma şekline hamletmiş olmalı ki bu konuda soru sormamışlardır. Şu da bilinen bir gerçektir ki Arap şair ve fusehâsi bir şiir veya hitabet ile birbirlerine tehattîde buldukları zaman okudukları şeyin fesâhati ve nazmı/tenasübü ile meydan okurlardı. Şu ana kadar Arap şairlerinin birbiri ile olan müsabakalarında, okudukları nesir veya nazımın muhtevası ile ilgili “manası”, “gaybî haberleri içermesi”, “içerisinde tenâkuz/çelişki bulunmaması” gibi iddialarla ortaya çıktıkları görülmemiştir. Meydan okumalar, şiirde bulunan kendine özgü bir fesâhat ile birlikte özel bir nazım ile tahakkuk etmiştir. O halde Kur'an'ın Araplara karşı yapmış olduğu tehattî, nazım ve fesâhati ile birlikte olmuştur⁷⁰.

Nazım ve Tenâsüp Teorisi

Râzî, Cürcânî'den telhis ettiği *“Nihâyetü'l-İcâz”* adlı eserinde nazım kavramını “kelimeler arasında ki dizilimin nahivdeki meânî ilminin gerektirdiği şekilde olmasıdır” şeklinde tarif etmiştir. Başka bir deyişle, kelimeyi cümle içerisinde nahiv ilminin kurallarının gereğince uygun yere koyarak o ilmin usul ve kaidelerine riayet etmek suretiyle konuşmaktır⁷¹. Râzî bu tanımlamadan sonra, haberin yönleri, şart-ceza, hâl, cümlelerin durumları, fasıl ve vasıl yerleri gibi meânî ilminin konularından bahsetmiştir.

Râzî'nin tefsirine bakıldığında “nazım” kavramını Cürcânî'den yaptığı tarifteki muhtevasıyla beraber farklı anlamlarda kullandığı da görülmektedir.

1. **Anlam Tenasübü:** Her ayetin kendinden önceki ve sonraki ile olan münasebeti, bir sûrenin önceki ve sonraki sûre ile alakası, Kur'an'ın belli parçalarının birbiri ile olan münasebetleri gibi anlamların kastedildiği görülmektedir. Mesela;

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتُمُ الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَرَأُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ

“Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü'minler, “Allah'ın yardımı

69 Bkz. Ebû Süleyman b. İbrahim Hattâbî, Beyânü İ'câzi'l-Kur'an, Thk, Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlûl Sellâm, (Selâsu Resâil içinde), (Kahire: Darul Maârif, 1976), s.23-24.

70 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-Ukûl, III/545.

71 Bkz. Râzî, Nihâyetü'l-İcâz, s.164; Cürcânî, Delâilü'l-İcâz, s.81.

ne zaman?” diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki Allah’ın yardımı pek yakındır” (el-Bakara 2/214) “ayetinin nazmında iki yön vardır” şeklinde ifade etmiş ve bunu şu şekilde açıklamıştır.

Birincisi, Allah Teâlâ bir önceki ayette;

وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Allah dilediğini doğru yola iletir” (el-Bakara 2/213) buyurmuştur. Bundan murat, “Allah Teâlâ, kullarından dilediğini hakka/doğruya hidayet eder, bu doğru ve hidayet ise cenneti talep etmesidir” demektir. Sonrasında gelen mezkur âyette ise “Cennet isteğinin ancak insana yüklenen sorumluluk ve vazifelerin sıkıntılara tahammül etmekle tamamlanabileceğini” açıklamaktadır.

İkincisi; Bir önceki ayette Allah Teâlâ;

لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

“İnsanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere” (el-Bakara 2/213) peygamberler ve kitaplar gönderdiğini açıkladı. Sonradan gelen yukarıdaki âyette ise o insanların, hidayete erdikten sonra hakkı hâkim kılmak için sıkıntıları göğüslediklerini ve imtihanlara sabır ettiklerini açıkladı. Bu şekilde “Ey Muhammed’in ashabı, sizlerde imtihanlara tahammül etmezseniz, fazileti yakalayamazsınız” demiştir⁷². Burada Râzî’nin ifadesine göre nazım, hem cümle içinde kelime ve harflerin dizilişi, hem de ayetin siyak ve sibaka göre münasebetidir.

- 2. Nahiv Kurallarına Uygunluk:** Râzî bazen nazım terimini, cümlenin nahiv kurallarına uygun olması anlamında da kullanmıştır. Nitekim Bakara suresi 2/185. ayetinde; شَهْرٌ شَهْرٌ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ ifadesindeki شَهْرٌ kelimesi hakkında nahiv âlimlerinin mübteda, haber, sıfat ve mef’ûl şeklinde ihtilaflarının olduğunu söylemiştir. Burada شهر kelimesi hakkında iki kıraat vardır. Bunlardan biri mansup diğeri merfu şeklindedir. Şayet merfu olursa شهر mübteda, الذي ile başlayan cümle sılası ile birlikte bunun sıfatıdır. Merfu kıraate göre ayetin nazımı da bu şekilde doğru olur. Şayet mansub kıraate göre ise شهر bu durumda da “Keşşâf” sahibinin dediği gibi bir önceki ayetin sonunda geçen وَأَنْ تَصُومُوا ifadesinin mef’ûlüdür ve فَعَلَى هَذَا التَّقْدِيرِ يَصِيرُ النَّظْمُ “mansup kıraate göre de nazım ancak bu takdirde doğru olur” ifadesini kullanmıştır⁷³.

Râzî, tefsirinde “nazım” terimini sıkça kullandığı gibi “تفكيك النظم” (tefkîku’n-nazm) şeklinde bir terim daha kullanmıştır. “Tefkîk” lafzı Türkçe’de “demonte”, “montajı yapılmamış ve dağınık şekilde duran eşya” anlamına gelir. Bu kelimenin türevleri de “ayrılmak, parçalanmak, dağılmak, çözülmek, bağlantısız olmak, tutarsız olmak, anlamsızlık gibi manalarda kullanılır⁷⁴. Râzî, herhangi bir ayetin tefsirini yaptığı esnada, o ayet hakkında başka müfessirlerin söylediği birçok farklı görüşü

72 Bkz. Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, VI/16.

73 Bkz. Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, V/72.

74 Bkz. Muhammed b. Mükrem Manzûr, Lisânu’l-Arab, (Beirut: Dâru Sâdır, ts.), XI/211.

de zikreder. Bu görüşler içerisinde ayetin nazmı ile örtüşmeyen veya anlamı dağıtan, tutarsız görüşler bulunduğu; “bu görüş ayetin nazmını/düzenini anlamsız kılar” manasındaki “tefkikü'n-nazm” sözünü kullanmıştır. Bu ifadeyi bazen ayetin mana yönü ile düzensiz olmasını sağlayan görüşleri ifade için kullandığı gibi bazen de nahiv kurallarına aykırı bulunduğu durumlar için söylemiştir. Mesela En'âm Süresi'nin 6/91. ayetinin tefsirinde şunları söylemiştir:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُحْفُونَ كَثِيرًا وَعُلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ نَزَّلَهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

“Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Çünkü “Allah hiç kimseye hiçbir şey indirmede” dediler. De ki: “Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kağıtlar haline koyup ortaya çıkardığımız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) ne sizin, ne babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?” (Ey Muhammed!) “Allah” (indirdi) de, sonra bırak onları, içine daldıkları bataкта oynayadursunlar” (el-En'âm 6/91). Bu ayet Yahudiler hakkında nazil olmuştur⁷⁵. Bazıları ayette geçen “Allah hiç kimseye hiçbir şey indirmede” ifadesinin muhataplarının Kureyş'in müşrikleri olduğunu söylemişlerdir. Oysa Kureyş müşrikleri tüm peygamberlerin nübüvvetlerini inkar ediyorlardı. Peki, müşriklere Hz. Mûsâ'nın (a.s.) nübüvvetini dikte etmek nasıl mümkün olabilir? Çünkü ayetin devamında gelen ve “parça parça kağıtlar haline koyup ortaya çıkardığımız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) ne sizin, ne babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?” ifadesi ancak Yahudiler için uygun bir mana teşkil eder. Zira Yahudilerin Tevrat'ı tahrif ettikleri, parçalayıp işlerine gelen şekilde kullandıkları malumdur. Bu durumda yukarıdaki ayetin muhataplarının Yahudi dışında biri olması uygun değildir. Bazıları da “ayetin ilk kısmı müşriklere, son kısmı Yahudilere hitaptır” şeklinde bir görüş bildirmiştir ki bu düşünce tamamen fasittir. Râzî bu açıklamadan sonra “لَإِنَّهُ يُوجِبُ تَفْكِكَ نَظْمِ الْآيَةِ وَفَسَادَ تَرْكِيبِهَا” “Çünkü bu görüş ayetin nazmını dağıtacak, düzenini bozacaktır” ifadesini kullanmıştır⁷⁶. Râzî bazen bu ifadeyi “bu durum ayetin nazmına hâlel getirir ve bozar” şeklinde de ifade ettiği olmuştur.⁷⁷

Buraya kadar verilen örnek Râzî'nin anlam yönünden nazmı bozan durumlar için kullandığı “tefkikü'n-nazm” ifadesini açıklamak içindir. Râzî, Kasas Süresi 28/64. Ayette aynı ifadeyi nahiv kurallarının düzensizliği için kullanmıştır. Allah Teâlâ âyette şöyle buyurmuştur:

وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمُ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ

“Onlara, “Haydi ortaklarınızı çağırın!” denir. Onlar da çağırırlar fakat ortakları onlara cevap veremez. Keşke onlar doğru yola gelselerdi (dünyada iken) azabı görürler/bilirlerdi” (el-Kasas: 28/64).

75 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, XIII/61.

76 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, XIII/62.

77 Bkz. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, XXVI/201.

Ayette geçen *لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ* ifadesindeki *لو* şart edatıdır. Râzî'ye göre müfessirlerin birçoğu *لَوْ* kelimesinin cevabının mahzûf olduğunu zannetmişlerdir. Dahhâk ve Mukâtil buraya bir cevap takdir etmiş ve şöyle demişlerdir:

وَلَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ فِي الدُّنْيَا مَا أَبْصَرُوهُ فِي الْأَجْرَةِ

“Keşke onlar, (ahirette görecekları şeyleri dünyada iken fark etselerdi de) doğru yola gelselerdi” diyerek parantez içi cümleyi takdir etmişlerdir. Râzî birçok müfessirin görüşlerini sıraladıktan sonra “bana göre burada cevap mahzûf değildir” diyerek kendi görüşünü temellendirmiştir. Ona göre “Azabı görürler” ifadesindeki “ru’yet” kalben görmektir. Bu durumda ayetin anlamı “İnkarcılar şayet doğru yola gelselerdi, azabın gerçek olduğunu dünyada iken de bilirlerdi” şeklinde olur ki hiçbir takdire gerek kalmaz. Aksi halde başka bir cevap takdir edilmesi ayetin nazımının tefkikini gerektirecektir⁷⁸.

Görüldüğü üzere Râzî tefsirinin birçok yerinde ayetler ve sûreler arasındaki mana tenasübünden nazım diye söz ederken⁷⁹, bazen de bu terim ile nahiv kurallarına riayet edilmesini kastettiği anlaşılmaktadır⁸⁰. İşte Râzî, ayetler ve sûreler arasındaki münasebet diye tanımladığı bu nazımı Kur’ân’ın bir i’câz yönü olarak görmüştür.

Râzî, Kur’ân’daki tertip ve düzenin de bu fesâhat kavramı içerisinde yer aldığına inanmaktadır. Çünkü sûrelerin birbiri ile bağlantılarına ve ayetler arasındaki tenasübe her fırsatta dikkat çeken Râzî, Bakara Sûresi’nin son ayetlerinin tefsirinde, bunun bir i’câz yönü olduğunu ifade etmiş ve müfessirlerin bu mesele üzerinde fazla durmadıklarından şikayette bulunarak şunları söylemiştir:

“Bu süredeki nazımın letâifini ve eşsiz tertibini düşünen bir kimse, Kur’ân’ın lafızlarındaki fesâhati ve üstün anlamı ile muciz olduğunu anlayacağı gibi onun tertibi ve ayetlerin nazımı ile de muciz olduğunu anlayacaktır. Belki de Kur’ân’ın üslup cihetiyle muciz olduğunu söyleyenler bu anlamı kastetmişlerdir. Ancak ben öyle görüyorum ki müfessirler Kur’ân’ın bu inceliklerine gereken önemi vermemişler veya görmezlikten gelmişlerdir”⁸¹.

Müfessirlerin önemsemediğini düşündüğü bu konunun önemini bir şiirle şöyle ifade etmiştir:

وَالنَّجْمُ تَسْتَنْصِرُ الْأَبْصَارُ رُؤْيَاهُ

وَالدَّنْبُ لِلطَّرْفِ لَا لِلنَّجْمِ فِي الصِّعْرِ

“Gözler yıldızları küçük görür, oysa suç yıldızın değil, bakan gözündür”.⁸² Aynı şekilde Suyûtî de Kur’ân’ın sûre ve ayetlerinin birbirileri ile olan münasebeti meselesi üzerinde âlimlerin durmadığını ifade ederek, Fahreddin er-Râzî’nin bu konuya özel önem atfettiğini söylemiştir⁸³.

78 Bkz. Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, XV/8.

79 Bkz. Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, VII/140.

80 Bkz. Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, V/72.

81 Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, VII/112.

82 Bkz. Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, VII/112.

83 Bkz. Suyûtî, Celaleddin, el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân, (Kahire: Dârü’l-Meârif, 1996), II/349.

SONUÇ

Peygamberlerin izhar ettiği mucizeler, gönderildikleri toplumun sosyal özellikleri ve kültürel yapısını dikkate alan, iddialarında doğru olduklarının daha çabuk ve kolay anlaşılmasını sağlamıştır. Hz. Mûsâ (a.s.) sihri çok iyi bilen bir topluma yılana dönüşen asa ile gönderilirken, Hz. İsâ (a.s.), tababette üstün meziyetlere sahip ve müsebbib-müsebbeb ilişkisini tabulaştıran bir millete, tıbbın âciz kaldığı ve illet-malûl arasındaki zorunlu gerekliliği ortadan kaldıran, ölüleri diriltme, körlerin gözünü açma gibi mucizelerle gelmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.) ise fesâhat ve belâgatte üstün meziyetlere sahip, şiir, hitabet, kaside gibi söz söyleme sanatı, hayatlarının bir parçası durumundaki bir millete Kur'an mucizesi ile gönderilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.), bir vahiy ürünü olan Kur'an'ın lafızlarındaki üstün fesâhat ve nazmıyla tüm insanlığa, benzerini ortaya koymaları yönünde meydan okumuştur. Bu mucize, onun vefatından sonra da kıyamete kadar devam edeceği için, tüm zaman ve coğrafyalara hitap eden, muhataplarını rasyonel kanıtlarla baş başa bırakan ve akli mucize adı verilen Kur'an-ı Kerim'dir.

Râzî, Kur'an'ın icâz meselesini tartışırken, "Kur'an'ı muciz kılan şeyin Kur'an'ın tümüne şamil olması gerektiği" ilkesinden hareketle konuya giriş yapmaktadır. Bundan dolayı da "gaybî haberler, yönü ile mucizdir" diyenlere, tüm sûrelerin bu nevi haberlerden müstekkil olmadığını söylemiştir. Kur'an'ın "üslup ve telifi yönüyle mucizdir" diyenler için ise herhangi bir edibin veya şairin de ortaya koyduğu eserin telifinin gayet güzel olabileceğini ifade ederek bunun da bir icâz vechi olmadığını söylemiştir. Kur'an'da tenâkuz bulunmayışını muciz kılan sebep olarak kabul edenlere "herhangi bir kimsenin kısa bir sözünde de tenâkuzun bulunmaması gayet doğal bir durumdur" diyerek cevap vermiştir. Buna karşın Kur'an'ın meydan okumasının kısa bir süre ile dahi olabileceğini savunduğu için Kevser ya da Asr Sûresi'ne denk kısa bir bölümü dahi tehdâdi kapsamında yer almaktadır. Çünkü tehdâdi ayetleri mutlak olarak meydan okumuş ve miktar konusunda herhangi bir sınırlama getirmemiştir. O halde Kur'an'ı muciz kılan şeyin Kur'an'ın her kelimesine taalluk etmesi gerektiği mantığı ile hareket etmiştir.

Kur'an'ın icâzı meselesi delâilü'n-nübüvve bağlamında kelimelerin konusu iken, icâzın Kur'an'da nasıl tezahür ettiği meselesi aynı zamanda tefsir ilminin konusu olarak da düşünülebilir. Bununla birlikte konuyu ilk tartışanlar kelimeler olup meseleyi nübüvvetin ispatı bağlamında ele almışlardır. Özellikle bu meseleyi tartışanlara bakıldığı zaman kelimelerin biliminin önde gelen şahsiyetleri olduğu görülmektedir. Nübüvvet meselesi kelâmın ana konularından biri olduğundan, Kur'an'ın icâzının gündeme gelmediği bir nübüvvet tartışması söz konusu olmamıştır. Bu mesele hakkında her ne kadar tefsir alanında birtakım görüşler belirtilmiş, dil alanında bazı belâgat kuralları konulurken Kur'an'daki belâgat incelikleri dile getirilmiş olsa bile, mesele asıl itibarı ile nübüvvetin ispatı bağlamında ele alınmıştır. Bu konuda yazılan eserler de yine kelimelerin âlimleri tarafından vücuda getirilmiştir. Aynı şekilde Râzî'nin icâzu'l-Kur'an meselesinde bahsettiği ve detaylı bir şekilde ele aldığı eserlerinin kelimelerin eserleri olduğu görülmektedir.

Râzî'nin felsefe, mantık ve kelam ilimleri ile ayrı ayrı meşgul olması, meseleleri izah etme bakımından konuya ayrı bir derinlik kazandırmaktadır. Dolayısıyla ele aldığı konuyu nakli delillerle izah etmenin yanısıra, okuyucunun mantığına hitap edecek bir şekilde kısımlara ayırma, somut örnekler verme gibi yöntemler kullanarak ele almıştır. Zaten böyle bir metodoloji, Râzî'nin tüm eserlerinde izlediği bir yoldur.

Kaynakça

- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. Halil Altuntaş. Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Abdulcebbar, Kâdî. Şerhu Uşûli'l- Ĥamse. Thk. Abdülkerîm Aĥmed Osmân. Kahire: Mektebetü Vehbe. 1996.
- Arpa, Abdülmuttalip. "Fahreddin Er-Râzî'nin İ'câzu'l-Kur'ân Anlayışı". The Journal of Academic Social Science Studies. 2013, VI/8: 781/800.
- Bâkıllânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib. İ'câzu'l-Kur'ân. Thk. es-Seyyid Aĥmed Şakr. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1954.
- Bayram, İbrahim. "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi". Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2015, I/169-198.
- Bolay, M. Naci, "Delâlet". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 1994, IX/119.
- Cürcânî, Abdülkâhîr b. Abdurrahman. Delâilu'l-İ'câz. Thk. Maĥmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü'l-Ĥancî, 1984.
- Cürcânî, Abdülkâhîr b. Abdurrahman. Esrâru'l-Belâga. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Derînî, Fethî. Buĥûsu Mukâreneti fi'l-Fıkhî'l-İslâmiyyi ve Usûlihi. Müessetü'r-Risâle. Beyrut, 2008.
- Fâize, Sâlim Şâlih. İlmü'l-Me'ânî fi't-Tefsîri'l-Kebîr li'l-Faĥri'r-Râzî ve Eserihi fi'd-Dirâsâti'l-Belaġiyye. Doktora Tezi. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1992.
- Hacımüftüoġlu, Nasrullah. Fahreddin er-Râzî'nin Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İ'câz'ının Tahkikli Neşri ve Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin Belâgat Alanındaki Eserleriyle Mukayesesi, Doktora Tezi. Erzurum, 1987.
- Hacımüftüoġlu, Nasrullah. Kelam, İ'câz ve Belâgat İlişkisi Üzerinde Araştırmalar. Yayınlanmamış Çalışma. Erzurum, 1989.
- Hacımüftüoġlu, Nasrullah. Kur'ân'ın Belâgatı ve İ'câzı Üzerine. Erzurum: Ekev Yayınları, 2001.
- Ĥaĥîb, Abdülkerîm. el-İ'câz fi Dirâseti'sâbiĥîn. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1974.
- Ĥaĥĥâbî, Ebû Süleyman b. İbrahim. Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân. Thk. Muhammed Ĥalefullah Aĥmed. Muhammed Zaġlûl Sellâm. (Selâsu Resâil). Kahire: Daru'l-Maârif, 1976.
- İbn-i Ĥallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn. Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân. Thk. İĥsân Abbâs. Dâru Şadır. Beyrut, 1994.
- İbn-i Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâ'il. es-Sîyretü'n-Nebeviyye. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1976.
- İbn-i Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâ'il. Tefsîru'l- Ĥur'âni'l-Azîm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.

- İbn-u Asâkir. Tarîhu Medîneti Dımaşk. Thk. Ali Şîrî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn-u Manzûr, Muhammed b. Mükrem. Lisânu'l-Arab. Beyrut: Dâru Şâdır, ts.
- Karadeniz, Osman. "Kelamcılara Göre Kur'an-ı Kerîm'in İcâz Meselesi". İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986: III/135-146.
- Nesefî, Ebu'l-Mu'in. Tabşiratu'l-Edille fi Uşûli'd-Dîn. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Râfi'î, Mustafa Şâdık. İcâzu'l-Çur'an ve'l-Belâgatu'n-Nebevviyye. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1973.
- Râzî, Fahreddîn. el-Erba'in fi Uşûli'd-Dîn, Thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye. Kahire, 1986: II/87.
- Râzî, Fahreddîn. el-Mebâhisu'l-Meşrikiyye fi İlmi'l-İlâhiyyâti ve't-Tabâ'iyât. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1990.
- Râzî, Fahreddîn. el-Mesâilu'l-Hamsûn fi Uşûli'dîn. Thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1990.
- Râzî, Fahreddîn. el-Metâlibu'l-Âliye mine'l-İlmi'l-İlâhî, Thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- Râzî, Fahreddîn. Mefâtihu'l-Gayb, Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2013.
- Râzî, Fahreddîn. Muḥassalu Efkâri'l-Mutekaddimîn ve'l-Müteahḥirîn mine'l-Ulemâi ve'l-Mutekellimîn. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, ts.
- Râzî, Fahreddîn. Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İcâz, Thk, Nasrullah Hacımüftüoğlu, Beyrut: Dâru Sâdır, 2004.
- Râzî, Fahreddîn. Nihâyetü'l-Ukûl fi Dirâyeti'l-Uşûl. Thk. Sa'id Abdullaṭif Fûda. Beyrut: Dâru'z-Zehâir, 2015.
- Suyûtî, Celaleddin. el-İtkân fi Ulûmi'l-Çur'an. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1996.
- Şehbe, İbn-i Kâdî. Tabakâtu's-Şâfi'iyye. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986.
- Zehebî, Şemsüddîn b. Ahmed. Tarîhu'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- Zemaşşerî, Ebu'l-Çasım Maḥmûd b. Omer. el-Keşşâf an Ḥakâiki't-Tenzil, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1986.
- Zerḳân, Muhammed Şâlih. Fahreddin er-Râzî, Ârâuhu'l-Kelâmiyyeti ve'l-Felsefiyye. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1963.

